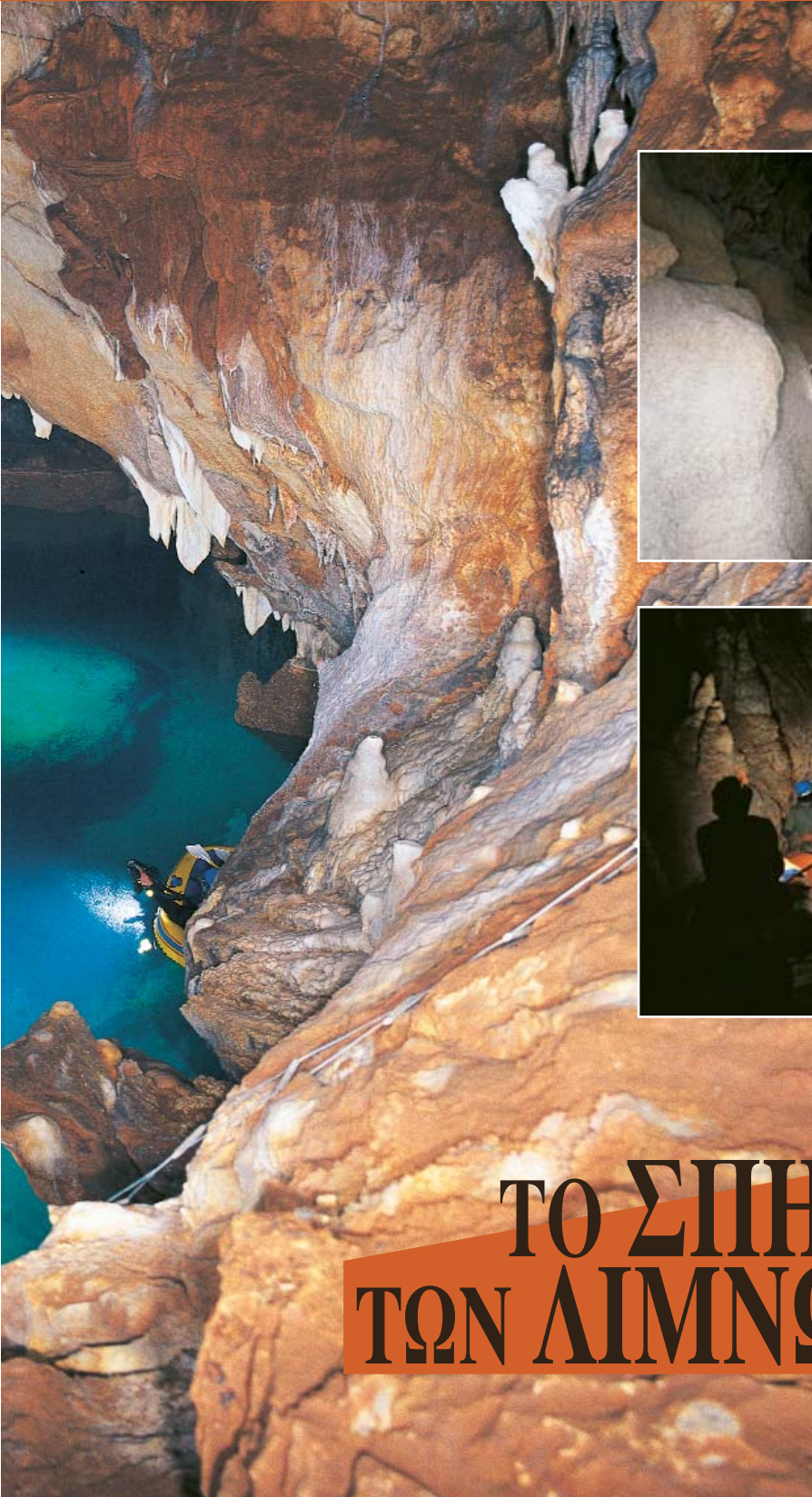

Τ Ε Σ Σ Α Ρ Ω Ν Ε Π Ο Χ Ω Ν

ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΩΝ ΛΙΜΝΩΝ

Για να διασχίσουμε τις δεκατρείς λίμνες της σπηλιάς φοράμε λαστιχένιες καταδυτικές στολές. Παρ' όλα αυτά το παγωμένο νερό βάζει σε δοκιμασία την ομάδα, αφού η παραμονή στο σπήλαιο σε κάθε αποστολή ξεπερνούσε τις είκοσι ώρες.

ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΥΘΟ των Προιτιδών, των τριών θυγατέρων του βασιλιά της Τύρινθας Προίτου. Η Λυσίππη, η Ιφινόη και η Ιφιάνασσα, κυριεύθηκαν ξαφνικά από μανία, τιμωρημένες από την Ήρα επειδή καυχήθηκαν ότι ήταν ωραιότερες από αυτήν. Η, κατά μία άλλη εκδοχή, από τον Διόνυσο, γιατί περιφρονούσαν την λατρεία του. Οι τρεις κόρες πίστευαν ότι ήταν δαμάλες και περιπλανώνταν στις πλαγιές του Χελμού περιφρονώντας τους άντρες και προκαλώντας μανία παιδοκτονίας στις γυναίκες της περιοχής. Απελπισμένος ο βασιλιάς απευθύνθηκε στον Μελάμποδα, το γιαιτρό των Ολύμπιων Θεών, που είχε την ικανότητα να θεραπεύει τις αρρώστιες και να μαντεύει τα μελλούμενα. Ο Μελάμπους ύστερα από εξοντωτική καταδίωξη, βρήκε την Ιφιάνασσα και την Λυσίππη κρυμμένες σε μια

σπηλιά - το σπήλαιο των λιμνών - και τις θεράπευσε. Η Ιφινόη εξαντλημένη είχε εν τω μεταξύ πεθάνει. Σε αντάλλαγμα, όπως είχαν από πριν συμφωνήσει, ο Προίτος έδωσε την Ιφιάνασσα σύζυγο στον Μελάμποδα και την Λυσίππη στον αδελφό του Βιάντα και παραχώρησε στους δύο αδελφούς τα δύο τρίτα του βασιλείου του. Οι ανασκαφές του Υπουργείου Πολιτισμού από τον Έφορο Αρχαιοτήτων **Αδαμάντιο Σαμψών**, απέδειξαν ότι το σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε εντατικά κατά τους όψιμους νεολιθικούς χρόνους στον πρώτο θάλαμό του και γύρω από την είσοδό του. Τα ευρήματα είναι εργαλεία από πυριτόλιθο και οψιδιανό, θραύσματα λιθαριών και άλλων αγγείων και υπολείμματα εστιών. Στα πιθάκια προφανώς αποθήκευαν τρόφιμα. Η εύρεση δέκα ακέραιων ανθρώπινων σκελετών νεώτερης περιόδου μαρτυρεί, ότι αργότερα κατά την μεσοελλαδική και μυκηναϊκή εποχή

"Υπέρ δε την νώκραιν ὄρη τε καλούμενα αρῶνια και σπήλαιον εστίν εν αυτοίς. Εις τούτο αναφύγειν το **σπήλαιον** τας θυγατέρας του Προΐτου Μανείσας λέγουσιν, ας ο Μελάμπους θυσίας τε απορρήτοις και καθαρμοίς κατήγαγεν εις χωρίον καλούμενον Λουσοῦς .... και ηκέσατο της μανίας εν Αρτέμιος ιερῶ". (Πάνω από τη Νόκρανη είναι τα Αρῶνια ὄρη - αρχαία ονομασία του Χελμού - στα οποία υπάρχει μια **σπηλιά**. Εκεί λένε ότι ανέβηκαν και βρήκαν καταφύγιο οι κόρες του Προΐτου όταν τρελλάθηκαν, τις οποίες ο Μελάμπους με θυσίες και μυστικούς καθαρμούς, οδήγησε στην πόλη Λουσοί όπου και θεράπευσε την μανία τους στο ιερό της Αρτέμιδος). **Αυτά αναφέρει στα "Αρκαδικά" ο Πausanias και είναι η πρώτη γραπτή μαρτυρία για το "Σπήλαιο των Λιμνών".**

ψηλά οπωσδήποτε έδινε την υποψία, ότι το σπήλαιο συνεχίζει και κυρίως οι ξαφνικές πλημμύρες. Το 1922 και 1940, μετά από έντονες βροχοπτώσεις που πλημμύρισαν το οροπέδιο του Απανώκαμπου ορημητικό νερό ξεχνόταν για πολλές ημέρες από το στόμιο της σπηλιάς. Το γεγονός προβλημάτισε τους ντόπιους και στις **5 Νοεμβρίου του 1964** μια συντροφιὰ καστρωτών, ο **Βασίλης**

δεν ζούσαν πια μέσα στο σπήλαιο αλλά μόνο έθαβαν τους νεκρούς τους.

Ο καθηγητής παλαιοντολόγος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης **Ιωάννης Μελέντης** σε επιφανειακές έρευνες του πραγματοποίησε στον πρώτο θάλαμο του σπηλαίου εντόπισε οστά διάφορων ζώων : ελαφιού, καμήλας, λαγού, καθώς και ιπποπόταμου. Το είδος **HIPPOPOTAMUS ANTIQUUS** που έζησε στο πλειστόκαινο χρησιμοποίησε το σπήλαιο σαν καταφύγιο σε διαστήματα ξηρασίας. Βρήκε επίσης ανθρώπινα οστά μεταγενέστερης εποχής. Την ανθρώπινη διεύδυση στο εσωτερικό της σπηλιάς πέρα από τον πρώτο θάλαμο εμπόδιζε ένας πέτρινος καταρράκτης ύψους 9 μέτρων. Το γεγονός ότι περιοδικά έτρεχε νερό από

Τεμπέλης, ο **Παναγιώτης Γκλαβάς**, ο Πρόεδρος της Κοινότητας Καστριών **Χρήστος Γεωργακόπουλος**, ο ιερέας **Παναγιώτης Σπηλιωτόπουλος** και μερικοί ακόμη αποφάσισαν να λύσουν το μυστήριο.

Χρησιμοποιώντας μια λάμπα πετρελαίου, δύο μικρά φανάρια μπαταρίας, σχοινιά μεγάλα, διάφορα εργαλεία και δύο μεγάλες τετράμετρες σκάλες που ένωσαν μεταξύ τους κατάφεραν να υπερπηδήσουν το εμπόδιο και προχωρώντας λίγο να αντικρίσουν μια τεράστια αίθουσα. Η διαδρομή της σπηλιάς είχε ανακαλυφθεί. Η συνέχεια έγινε από τον **Ελληνικό Ορειβατικό Σύλλογο (ΕΟΣ)**. Να πώς περιγράφει στο περιοδικό **"Το βουνό"** (τεύχος Ιαν.-Ιουν. 1965) το μέλος του ΕΟΣ **Γιάννης Παπα-**

Ανεβαίνοντας ψηλά πάνω από

την τρίτη λίμνη βρεθήκαμε

σε ένα πατάρι αρκετά ευρύχωρο

για να στήσουμε τα τρίποδα

και να φωτογραφήσουμε από ψηλά τη λίμνη.

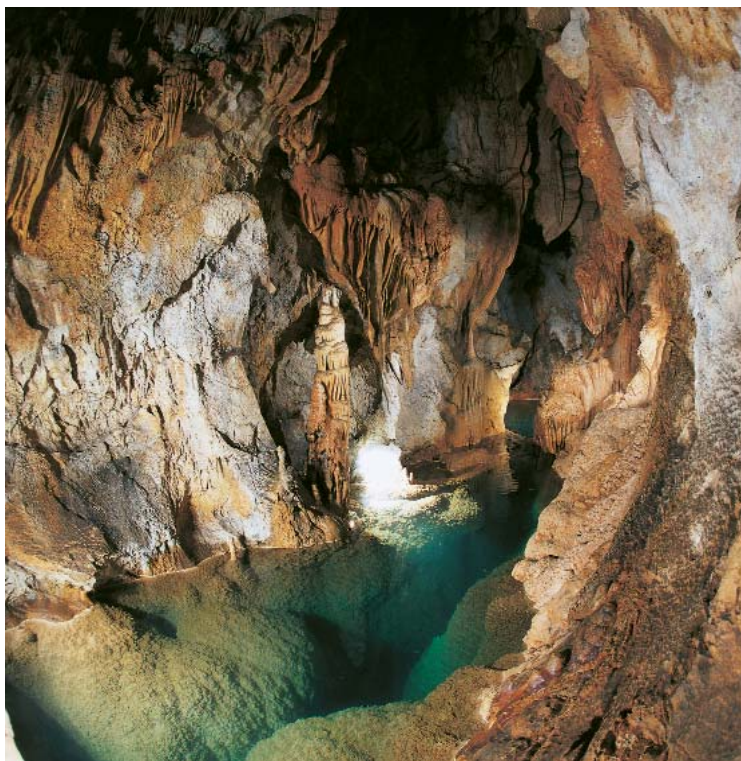

ναγιώτου που συμμετείχε στις αποστολές: "Εμείς πήγαμε στη σπηλιά για πρώτη φορά στις 17 Ιανουαρίου του 1965 ... τη βοήκαμε σε κατάσταση θερινής ηρεμίας, που οφειλόταν σε μακροχρόνια ανομβρία. Απόλυτη ησυχία, στάσιμα νερά στα φράγματά τους, λιγιστές λάσπες και μοναδικός ήχος - το τσίριγμα των νυχτερίδων που κρέμονταν εκατοντάδες σαν τσαμπιά πάνω από τα κεφάλια μας". Τότε διέτρεξαν 400 μέτρα, στο σύνολο λιμναία, γι' αυτό αποφάσισαν να το βαπτίσουν "ΣΠΗΛΛΑΙΟ ΤΩΝ ΛΙΜΝΩΝ". Δεκατρείς μέρες αργότερα ακολούθησε δεύτερη αποστολή: "Όλα μάς έδιναν την εντύπωση ότι τώρα εξερευνούσαμε μια άλλη σπηλιά. Είχε βρέξει στο μεταξύ και τα νερά της βροχής, περνώντας μέσα από τον όγκο του βουνού, είχαν φθάσει στο σπήλαιο και το είχαν ζωντανέψει. Τώρα νομίζαμε ότι είμαστε στην κοιλιά ενός θεριού. Παντού τρεχούμενα νερά. Πολλά από τα μέρη που την πρώτη φορά ήταν στεγνά και τα είχαμε διαβεί περπατώντας τώρα είχαν μεταβληθεί σε λίμνες και ρυάκια, και τα διαβήκαμε με βάρκες. Οι λίμνες είχαν ξεχειλίσει τα φράγματά τους και το νερό έτρεχε σε χαμηλότερες ολοένα λίμνες για να καταλήξει στην πρώτη αίθουσα της εισόδου, από όπου την ρουφούσε η πορώδης γη ..." συνεχίζει την αφήγησή του ο Γιάννης Παπαναγιώτου. Το Πάσχα της ίδιας χρονιάς, μια τετραμελής ομάδα του ΕΟΣ κατάφερε, στην τρίτη πια αποστολή, να φθάσει στο τέarma, 2 χιλιόμετρα από την είσοδο. Τότε έκαναν και μια πρώτη χαρτογράφηση, που ωστόσο έγινε συστηματικά από αποστολή της **Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας (ΕΣΕ)** το 1966, με την συμμετοχή Τσέχων σπηλαιολόγων. Η πρώτη μου επίσκεψη στο σπήλαιο έγινε με τον Ιταλό σπηλαιολόγο **Φράνκο Γκράντι** το 1974, με τον οποίο είχα εξερευνήσει πολλά υποβρύχια σπήλαια στην Ιταλία. Η ομορφιά του σπηλαίου με εντυπωσίασε τότε τόσο πολύ, που τα επόμενα χρόνια οργάνωσα έξι ακόμη αποστολές με σκοπό την περαιτέρω εξερεύνηση και φωτογράφιση του

σπηλαίου. Πριν την τουριστική αξιοποίηση του σπηλαίου, που έγινε το 1990, οι αποστολές ήταν πολύ πιο επίπονες και χρονοβόρες, αφού τα εμπόδια ξεκινούσαν από την αρχή. Μια σειρά από περιοδικές λίμνες έπρεπε να προσπελασθεί, εκεί που τώρα βρίσκει ο διάδρομος επισκεπτών. Τότε ανεβαίναμε μετά την είσοδο και τα πρώτα 60 μέτρα του πρώτου θαλάμου την ξύλινη σκάλα που είχαν αφήσει οι πρώτοι εξερευνητές (μισοστασιμένη από την υγρασία) μέχρι να βρεθούμε στον θάλαμο των νυχτερίδων. Αυτές φώλιαζαν μαζεμένες σε τσαμπιά εκατοντάδων ατόμων ψηλά στη οροφή και μας υποδέχονταν με ένα διαπεραστικό τσιτσίρισμα ενοχλημένες από τα φώτα μας. Το δάπεδο αυτής της αίθουσας καλύπτονταν από βαθύ στρώμα γουανό (την κοπριά τους) στο οποίο βυθίζονταν τα πόδια μας και με δυσκολία ξεκολλούσαν. Τώρα στο δεξί τμήμα της αίθουσας αυτής καταλήγει το τεχνητό τούνελ, που οδηγεί τους επισκέπτες στο εσωτερικό του σπηλαίου.

Καταδυθήκαμε στην τέταρτη λίμνη για να μαζέψουμε μια ανεμόσκαλα που κύλησε στο βυθό της.

Τα φωτογραφικά υλικά κλεισμένα σε στεγανά κουτιά μεταφέρονται από την πέμπτη (επάνω φωτογραφία) στην αρχή της έκτης λίμνης.

Ακολουθούσε μια σειρά από λεκάνες, που άλλοτε τις βρῖσκαμε γεμάτες νερό και άλλοτε στεγνές ανάλογα με την εποχή. Στη συνέχεια μια φυσική σκάλα από λιθωματικές λεκάνες που σχημάτιζαν κλίμακα, μας οδηγούσε στην πρώτη μόνιμη λίμνη. Αυτή δεν την θυμάμαι ποτέ στεγνή. Εδώ φουσκώναμε τις βάρκες και τις ρίχναμε στο νερό. Ένας μεγάλος σταλακτίτης, που την εποχή των βροχών τρέχει νερό σαν βρύση, βρίσκεται στα πρώτα μέτρα μετά την αρχή της. Αυτή είναι και η μεγαλύτερη λίμνη της σπηλιάς. Τώρα πια οι επισκέπτες την διασχίζουν περπατώντας στο διάδρομο και αντικρίζουν από ψηλά τα βαθιά μπλε νερά της, όπως και τις επόμενες δύο λίμνες μέχρι το τέλος της τουριστικής διαδρομής **400 μέτρα** από την είσοδο. Εδώ έχει διαμορφωθεί μια μεταλλική εξέδρα, από όπου δέκα μέτρα ψηλότερα, φαίνεται η συνέχεια της σπηλιάς και όπου μόνο σπηλαιολόγοι έχουν πρόσβαση. Η διαδρομή μέχρι εδώ δίνει στους επισκέπτες τη δυνατότητα να θαυμάσουν την εξαιρετική ομορφιά των υπογείων λιμνών που στολίζονται με λαμπερούς σταλακτίτες που κρέμονται από την οροφή.

Όμως η μαγεία της σπηλιάς δεν σταματά εδώ, συνεχίζει για άλλα 1.300 μέτρα, ακόμη πιο εντυπωσιακά και όμορφα. Στην διάρκεια των αποστολών για να συνεχίσουμε από την εξέδρα, σκαρφαλώνουμε για 6 μέτρα κάθετα στο ολισθηρό τοίχωμα μέχρι έναν μικρό σταλαγμίτη και πατώντας σε μικρά πατήματα φθάνουμε στην αρχή της τρίτης λίμνης.

Το πέρασμα είναι πολύ επικίνδυνο και η κοπριά των νυχτεριδών που το καλύπτει γεμάτη κλωστήρια τετάνου, όπως έδειξαν οι αναλύσεις των δειγμάτων που συνέλεξα και μελετήθηκαν από την καθηγήτρια

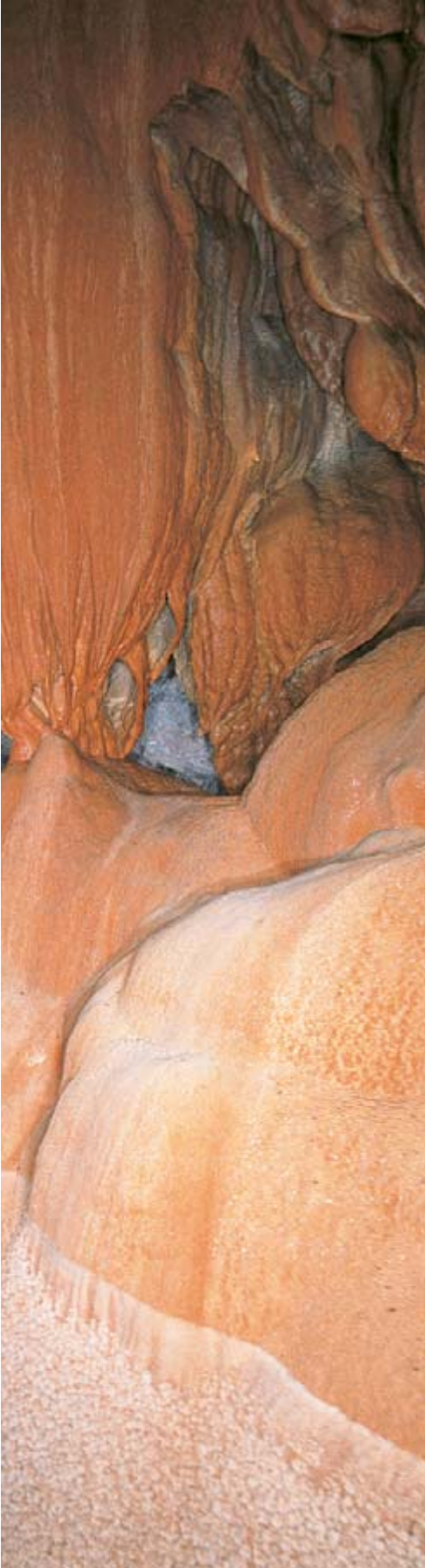
Βιολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών **Ιωάννα Ηλιοπούλου-Γεωργουδάκη**. Οι σάκοι με τα αναγκαία σπηλαιολογικά υλικά ανεβαίνουν εδώ με σχοινιά από την εξέδρα ή με ανεμόσκαλα που κρεμάμε μέχρι τη λίμνη που βρίσκεται από κάτω. Από εδώ και πέρα τα υλικά φορτώνονται σε βάρκες που φουσκώνουμε επί τόπου. Για την ομάδα η συνέχεια γίνεται κολυμπώντας. Η χαμηλή θερμοκρασία του νερού 11-13°C μας προκαλεί σοκ καθώς βουτάμε,

παρόλο που φοράμε διπλές χονδρές λαπιχένιες στολές. Ρίγη διατρέχουν το κορμί μας, έως ότου το λεπτό στρώμα νερού που μπαίνει στη στολή, ξεσταθεί από το σώμα μας. Η λίμνη αυτή είναι μικρή και η επόμενη βρίσκεται ένα μέτρο ψηλότερα. Η έντονη σταγονοροοή εδώ με οδήγησε να εξερευνήσω ένα νέο τμήμα 15 μέτρα ψηλότερα. Σε αυτό υπάρχουν μεγάλα πέτρινα παραπετάσματα. Τα δημιούργησε το νερό, που καταλήγει στην λίμνη σαν έντονη βροχή. Είναι

Το τέλος της έκτης λίμνης όπως φαίνεται από την έβδομη που βρίσκεται δύο μέτρα ψηλότερα.

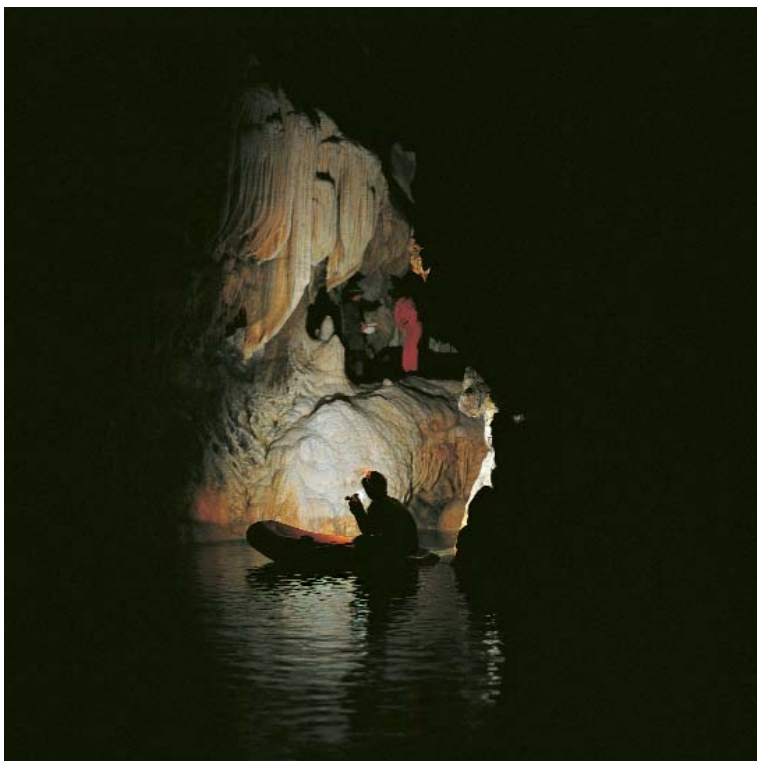

το μέρος στο οποίο κατέφυγαν οι νυχτερίδες που έφυγαν από το τουριστικό τμήμα και δημιούργησαν νέες αποικίες. Από εδώ έχουμε μια εξαιρετική θέα των υπόλοιπων λιμνών.

Η επόμενη λίμνη είναι βαθειά και σχηματίζει υποβρύχιο canyon. Την εξερεύνησε με κατάδυση στην αποστολή του 2001 ο **Θανάσης Νικολαρόπουλος**, στην προσπάθεια να βγάλει κάποια υλικά που μας έπεσαν από τις βάρκες. Όπως μας είπε, η βαθειά υποβρύχια χαράδρα είναι σκεπασμένη στα τοιχώματα με μεγάλους κρυστάλλους. Δυστυχώς ο Θανάσης δεν ζει πια. Πνίγηκε σε μια βαθειά κατάδυση την επόμενη χρονιά.

Μια μικρή σειρά από λιθωματικές λεκάνες 6-7 μέτρων μας οδηγεί στην πέμπτη λίμνη που βρίσκεται 80 εκατοστά ψηλότερα. Η αρχή της είναι χαρακτηριστική καθώς κυριαρχεί ένα επιβλητικό σταλακτιτικό συγκρότημα. Είναι μακρόστενη και βαθειά, γεμάτη κρυστάλλους στα τοιχώ-

**Η αρχή της έκτης λίμνης με τον χαρακτηριστικό κόκκινο σταλακτιτή στα δεξιά και τους μεγάλους παραπετασματοειδείς στο βάθος εδώ, στην εποχή της χαμηλής στάθμης των νερών. (αριστερά)
Το μέσον της έκτης λίμνης.**

Τρεις λίμνες, η έκτη, η έβδομη δύο μέτρα ψηλότερα και η όγδοη, που χωρίζεται από την έβδομη με ένα λεπτό λιθωματικό παραπέτασμα. Στην αρχή της έβδομης υπάρχουν κοραλοειδείς σταλαγματικοί σχηματισμοί (δεξιά).

Οι λιθωματικές λεκάνες προσφέ-ρουν τα μοναδικά στεγνά σημεία όπου μπορούν να ανοιχθούν τα στεγανά κουτιά και από εκεί να φωτογραφηθούν οι λίμνες. Η έβδομη λίμνη όπως φαίνεται από την όγδοη. (κάτω)

ματα που βάζουν σε δοκιμασία τις λαστιχένιες στολές μας σε κάθε άγγιγμα. Οδηγεί σε μια σειρά από μικρές λεκάνες γεμάτες νερό με κρυστάλλινο πυθμένα.

Η αρχή της έκτης λίμνης στο δεξιό τοίχωμα έχει έντονο κόκκινο χρώμα που πιθανόν να οφείλεται σε στρώματα ερυθρογής μέσα στον υπερκείμενο ασβε-στόλιθο. Στη μέση της αρχίζει ένα λιθωματικό κατάλευκο συγκρότημα που σχηματίζει φυσικό μπαλκόνι και με ύψος 2 μέτρα φθάνει μέχρι το τέλος της. Τεράστιοι σταλακτίτες πτυχωτοί που μοιάζουν με κουρ-τίνες κρέμονται από την οροφή.

Για να συνεχίσουμε, σκαρφαλώ-νουμε γαντζωμένοι στους κρυστάλ-λους και φθάνουμε στην αρχή της έβδομης λίμνης. Εδώ ανθόμορφοι σταλαγματικοί σχηματισμοί προ-βάλλουν σαν νούφαρα στην επιφά-νεια του νερού. Πρέπει να περά-σουμε με προσοχή ανάμεσα τους για να μην τους σπάσουμε. Στο σύ-νολό τους μοιάζουν με ανθισμένο απολιθωμένο κήπο.

Δέκα μέτρα κολύμπι και ένα λιθ-ωματικό φράγμα, που μόλις προεξέ-χει από το νερό, μας χωρίζει από την επόμενη λίμνη. Πιο κάτω αρι-στερά ένας μεγάλος πέτρινος κα-ταρράκτης στενεύει στο πέρασμα στο μισό μέτρο. Στην κορυφή του ένα σύμπλεγμα κρυστάλλων που αναπτύχθηκαν γύρω από μια λιμ-

νούλα κόβει την ανάσα στη θέα του, καθώς λαμπυρίζει στα φώτα μας.

Πέντε μέτρα ψηλότερα, ένα πατάρι που φθάνουμε με δυσκολία, δίνει

θέα στις επόμενες λίμνες, που είναι πολύ πλατύτερες από τις προηγούμενες.

Η δέκατη λίμνη έχει ένα βαθύ μπλε χρώμα, που οφείλεται στο μεγάλο βάθος της. Είναι η πλατύτερη της σπηλιάς. Στα δεξιά της ένα ανηφορικό τμήμα οδηγεί δέκα μέτρα ψηλότερα

Η ένατη λίμνη

φωτογραφημένη από ψηλά.

Λιθωματικοί σχηματισμοί

δημιουργούν μικρά μπαλκόνια

πάνω από τα βαθειά γαλάζια νερά.

Το τέλος της ένατης λίμνης με τα κατάλευκα τοιχώματα και τους σταλαγματικούς λιθωματικούς σχηματισμούς στο επίπεδο λίγο κάτω από την επιφάνεια του νερού.

Ψηλά στην οροφή του σπηλαιίου υπάρχουν γαλαρίες που πρόσφατα εξερευνήσαμε. Το ανέβασμα σε αυτές, όπως εδώ στην αρχή της δέκατης λίμνης, γίνεται με ανεμόσκαλες. Πανέμορφα νέα τμήματα βρίσκονται εδώ δέκα μέτρα ψηλότερα από το νερό.

Ένα πατάρι όπου φθάσαμε με δύσκολη αναρρίχηση στα ολισθηρά τοιχώματα μας
Το στήσιμο των φωτογραφικών σε τέτοια δύσκολα σημεία απαιτεί εξαιρετικές

έδωσε αυτή την εικόνα του τέλους της ένατης και της αρχής της δέκατης λίμνης.
Αναρριχητικές ικανότητες από τα μέλη της ομάδας.

Η "Γαλάζια" λίμνη η ενδέκατη κατά σειρά (στην επάνω φωτογραφία όπως φαίνεται από ψηλά), οφείλει το χρώμα της στους κρυστάλλους αραγωνίτη που καλύπτουν τον βυθό της. Στο βάθος το λιθωματικό τοίχωμα οδηγεί στην δωδέκατη που βρίσκεται τρία μέτρα ψηλότερα και από την οποία προέρχονται τα νερά.

από όπου έχουμε πανοραμική όλης της λίμνης. Το τέλος της σχηματίζει κόγχη στη μέση, από όπου ανεβαίνουμε ενάμιση μέτρο ψηλότερα.

Εδώ, στην αρχή της ενδέκατης λίμνης, ένας κρυστάλλινος σχηματισμός, που μοιάζει με κέλυφος από κοχύλι, είναι μοναδικός στο είδος του. Ένα **γκουρ** (λιθωματικό τοίχωμα) χωρίζει την ενδέκατη λίμνη στα δύο. Το τμήμα προς την είσοδο πολλές φορές ξεραίνεται αντίθετα με το υπόλοιπο που κρατάει πάντα νερό. Το γαλάζιο χρώμα της είναι μοναδικό και οφείλεται στην αντανάκλαση του φωτός στους κρυστάλλους του βυθού.

Για να συνεχίσουμε προς τη δωδέκατη λίμνη πρέπει να σκαρφαλώσουμε στο υψηλότερο λιθωματικό φράγμα της σπηλιάς. Το εντελώς κάθετο ανέβασμα είναι δύσκολο, αφού δεν υπάρχουν καθόλου πατήματα. Οι κοφτεροί κρυσταλλοί προσφέρουν εφήμερο στήριγμα σε βάρος της λαστιχένιας στολής, που είναι αδύνατο να βγει αλώβητη από την δοκιμασία. Η δωδέκατη λίμνη είναι η πιο εντυπωσιακή της σπηλιάς. Τα κατα-στόλιστα τοιχώματά της, οι μεγάλοι σταλακτίτες της οροφής και τα γαλάζια νερά συνθέτουν ένα μοναδικό σκηνικό. Προς το τέλος της ένα μπαλκόνι με σταλαγματικές κολώνες που θυμίζουν αρχαίο ναό ο **"Παρθενώνας"**, σηματοδοτεί την αρχή μιας διακλάδωσης του σπηλαίου που οδηγεί σε χαμηλότερα επίπεδα. Ένα βάραθρο με 8 μέτρα βάθος οδηγεί σε μια σειρά από λίμνες και δαιδαλώδη περάσματα, στα οποία η εξερεύνηση δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Από εδώ κατά πάσα πιθανότητα ανέβηκαν τα νερά που ξεχύθηκαν από το σπήλαιο το 1922 και το 1940. Η δωδέκατη λίμνη καταλήγει σε μια σειρά από κλιμακωτά γκουρ που σχηματίζουν φυσική σκάλα και οδηγούν στην ασπρογάλανη αίθουσα. Γαλάζιες λίμνες στο δάπεδο και κατάλευκοι καταρράκτες στα τοιχώματα σχηματίστηκαν από το νερό μιας μικρής πηγής στο δεξιό τοίχωμα. Από τις παρα-

τηρήσεις μας φαίνεται, ότι αυτή είναι και η κύρια πηγή τροφοδοσίας με νερό των λιμνών του σπηλαίου. Εδώ ο σχηματισμός των κρυστάλλων ασβεστίτη είναι τόσο γρήγορος που σε διάστημα ενός έτους καλύπτουν εντελώς τις πέτρες που πέφτουν από την οροφή. Η παρατήρηση έγινε τυχαία : κατά τη διάρκεια μιας αποστολής παρατήρησα μια πέτρα σκεπασμένη με κρυστάλλους στην άκρη μιας λίμνης που δεν υπήρχε την προηγούμενη χρονιά. Για μεγάλη έκπληξή μας, όταν κάποιος την ακούμπησε διαλύθηκε σε κομμάτια αποκαλύπτοντας το εσωτερικό της, που δεν ήταν άλλο από μια νάυλον σακούλα που προφανώς έπεσε κατά λάθος από κάποιο σάκο στη διάρκεια της προηγούμενης αποστολής και σκεπάστηκε εντελώς από κρυστάλλους σε ένα χρόνο. Μια τέτοια ταχύτητα κρυστάλλωσης είναι **πρωτόγνωρη σε παγκόσμια κλίμακα**.

Η ασπρογάλανη αίθουσα ανάμεσα στην δωδέκατη και την δέκατη τρίτη λίμνη. Από μια πηγή στα τοιχώματά της προέρχεται το περισσότερο νερό που γεμίζει τις λίμνες.

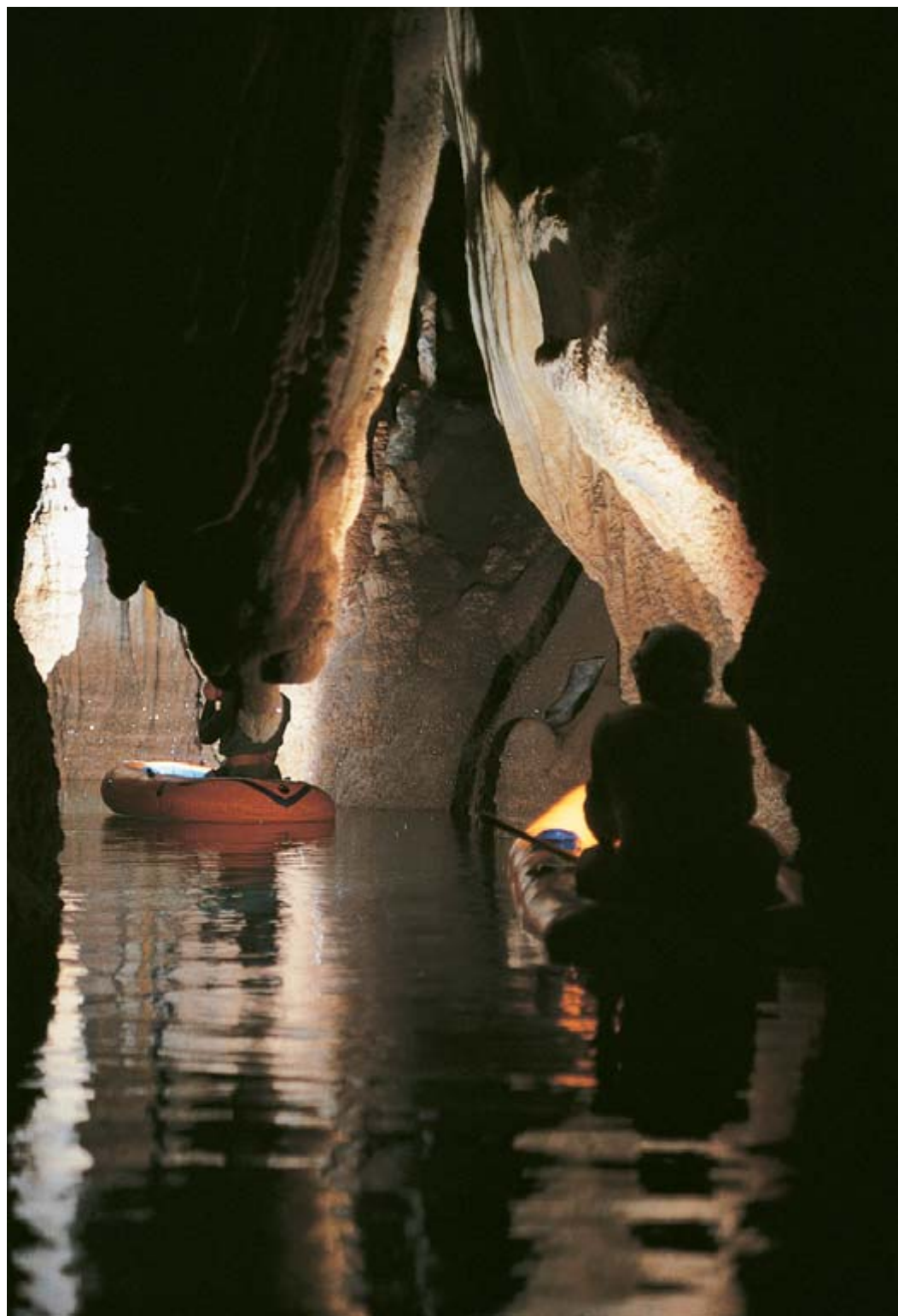

Κατάλευκες λεκάνες στην ασπρογάλανη αίθουσα.

Η δωδέκατη λίμνη είναι η πιο όμορφα στολισμένη
με σταλακτίτες και λιθωματικά παραπετάσματα.
Από εδώ ξεκινά μια σειρά από γαλαρίες
και βάραθρα που οδηγούν
στα χαμηλότερα σημεία του σπηλαίου.

Η δέκατη τρίτη λίμνη, η τελευταία του σπηλαίου. Όταν τα νερά είναι ψηλά ένα χαμηλό πέρασμα στη μέση της πνίγεται σχηματίζοντας σιφόνι. Το περνάμε ή με κατάδυση ή από μια πολύ στενή τρύπα δύο μέτρα πάνω από το νερό. Το πέρασμα από αυτή βάζει σε σκληρή δοκιμασία τις λαστιχένιες στολές μας.

Η ασπρογάλανη αίθουσα καταλήγει σε μικρό βράθρο, από το οποίο πέφτει το νερό στη δέκατη τρίτη, την τελευταία λίμνη της σπηλιάς. Το κατέβασμα γίνεται με σχοινί ή ανεμόσκαλα. Η λίμνη αυτή είναι μακρόστενη με μεγάλους κρυστάλλους στα τοιχώματα και ροπαλοειδείς σταλακτίτες στη οροφή, καστανού χρώματος.

Την εποχή των βροχών τα νερά ανεβαίνουν αρκετά και πνίγουν ένα χαμηλό πέρασμα κόβοντας την λίμνη στη μέση. Για να αποφύγουμε την κατάδυση, περνάμε από μια στενή οπή, τρία μέτρα ψηλότερα, που παρακάμπτει το πνιγμένο τμήμα αλλά βάζει για μια ακόμη φορά σε δοκιμασία τις στολές μας, αφού το σώμα περνάει με μεγάλη δυσκολία.

Μετά το τέλος της λίμνης αρχίζει το ξηρό τμήμα του σπηλαίου. Η μορφολογία από εδώ και πέρα αλλάζει εντελώς. Οι λίμνες δίνουν την σειρά τους σε στεγνό δάπεδο χωρίς γκουρ και η πανύψηλη οροφή είναι γυμνή από σταλακτίτες. Σημάδια ροής νερού στα τοιχώματα δηλώνουν ότι κάποτε έρρεε εδώ. Για μερικές εκατοντάδες μέτρα η πορεία είναι μονότονη για να διακοπεί ξαφνικά από τεράστιους ογκόλιθους και κορήματα που σχηματίζουν σάρες. Η πορεία δυσκολεύει αφού πρέπει να σκαρφαλώνεις ψηλά έως και 10 μέτρα και αμέσως μετά να κατέβεις έχοντας μόνο διανύσει λίγα μέτρα οριζόντια. Κάποια σπιγμή η μονοτονία σπάει μια και το δάπεδο αρχίζει να γυαλίζει από διάσπαρτους κρυστάλλους, που σιγά-σιγά δίνουν την σειρά τους σε κατάλευκες λιθωματικές λεκάνες γεμάτες κρυστάλλινο νερό με μια γαλανή χροιά.

Το τμήμα είναι ανηφορικό και σηματοδοτεί το τέλος του σπηλαίου, αφού στην κορυφή της σειράς των γκουρ υπάρχει μόνο μια μικρή οπή από όπου έρχεται ρεύμα αέρα και νερό. Το ρεύμα αέρα δείχνει, ότι το σπήλαιο συνεχίζει και πέρα από αυτό το σημείο αλλά είναι αδύνατο να περάσουμε. Η οροφή εδώ είναι εύθραυστη και κομμάτια συχνά αποκόπτονται από αυτή. Στο δάπεδο το τμήμα τους που βρέχεται από το νερό, πολύ γρήγορα σκεπάζεται από λευκούς κρυστάλλους.

Για να φθάσει ο σπηλαιολόγος στο τέλος του Σπηλαίου των Λιμνών χρειάζεται να κολυμπήσει σε παγωμένα νερά, να σκαρφαλώσει σε απότομα περάσματα, να ανεβοκατέβει σε σχοινιά και να περπατήσει πολλές ώρες σε δύσβατα σημεία αλλά η ομορφιά που αντικρίζει τον κάνει να ξεχάσει την κούραση και το κρύο. Όλοι πάντως νοιώθουν την επιθυμία να μπορούσαν να συνεχίσουν πέρα από το σημείο που το σπήλαιο κλείνει, φέροντας στη φαντασία τους άλλες λίμνες, σταλακτίτες, κρυστάλλους, που ποτέ δεν αντίκρισε ανθρώπου μάτι.

Η δυνατότητα μιας μικρής διάνοιξης στο σημείο από όπου έρχεται ο αέρας και το νερό, ώστε να μπορεί να περάσει το σώμα μας, είναι στα σχέδια μας, παρ' όλες τις δυσκολίες που παρουσιάζει ένα τέτοιο εγχείρημα. Παράλληλα συνεχίζουμε τις εξερευνήσεις σε άλλα σημεία με σπηλαιοκαταδύσεις, και όλο και νέα τμήματα προστίθενται στο τεράστιο παζλ του σπηλαίου.

Δύσκολες αναρριχήσεις μας οδήγησαν σε γαλαρίες, έως τώρα άγνωστες, πολύ ψηλότερα από τις λίμνες όπου ο λιθωματικός διάκοσμος είναι εκπληκτικός. Το σπήλαιο διανοίχθηκε κατά μήκος ενός τεκτονικού ρήγματος με διεύθυνση ΒΔ-ΝΔ. Αρχικά λειτούργησε σαν υπόγειος ποταμός αποστραγγίζοντας τα νερά του οροπεδίου του Απανώκαμψου που βρίσκεται βόρεια του όρους Αμοιανίτσα στα έγκατα του οποίου διανοίγεται το Σπήλαιο των Λιμνών. Όταν κατολισθήσεις, όπως αυτή που σήμερα κλείνει το σπήλαιο 2.000 μέτρα από την είσοδο, εμπόδισαν την πορεία του υπογείου ποταμού, αυτός διάνοιξε χαμηλότερη κοίτη και εγκατέλειψε το σπήλαιο. Ακολούθησε η σταδιακή δημιουργία των λιθωματικών λεκανών από τα νερά της πηγής στην λευκογάλανη αίθουσα και άλλες διάσπαρτες στο σπήλαιο. Καθώς το νερό, υπέρκορο σε εν διαλύσει ανθρακικό ασβέστιο, έγλυφε πάνω από τα τοιχώματα των λεκανών, απέθετε το περιεχόμενό του στο υψηλότερο σημείο. Η διαδοχική εναπόθεση του ανθρακικού ασβεστίου στην διάρκεια εκατοντάδων χιλιάδων χρόνων έφθασε το ύψος των λιθω-

Το κατέβασμα στην δέκατη τρίτη λίμνη από την ασπρογάλανη αίθουσα γίνεται με ανεμόσκαλα.

Ροπαλοειδείς σταλακτίτες στην οροφή και τα τοιχώματα της δέκατης τρίτης λίμνης. (κάτω)

ματικών παραπετασμάτων έως και στα τέσσερα μέτρα. Αυτά συγκράτησαν τα νερά και δημιούργησαν τις λίμνες του σπηλαίου.

Κάθε χρονιά την εποχή της ξηρασίας, που τα νερά των λιμνών υποχωρούν, νέοι κρύσταλλοι δημιουργούνται στα τοιχώματα και λαμπυρίζουν αντανακλώνοντας τα φώτα των σπηλαιολόγων. Όταν τα νερά ανέβουν, οι κρύσταλλοι χάνονται και το σπήλαιο παίρνει άλλη μορφή με κυρίαρχο το βαθυγάλο χρώμα των λιμνών. Η ιδιότητα του Σπηλαίου των Λιμνών, να αλλάζει όψη ανάλογα με τις εποχές, το καθιστά μοναδικό. Ο χαρακτηρισμός ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΕΠΟΧΩΝ του ταυριάζει ανεπιφύλακτα. Είναι δύσκολο να πεις, ποια εποχή είναι πιο όμορφο και όλοι της ομάδας που εργαζόμαστε χρόνια σε αυτό, έχουμε διαφορετική γνώμη.

Τώρα τα νερά του οροπεδίου του Απανώκαμπου αφού πέσουν σε καταβόθρες φθάνουν στις πηγές του **Πλανητέρου** που βρίσκονται 3 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της εισόδου του σπηλαίου. Η σύνδεση είναι προφανής, αφού όταν βρέξει πολύ στο οροπέδιο και πλημμυρίσουν οι καταβόθρες, τα νερά των πηγών στο Πλανητέρο βγαίνουν σε λίγες ώρες λασπωμένα. Φαίνεται ότι το 1922 και το 1940 ήταν τόσο μεγάλη η πλημμύρα, που τα νερά από την νέα κοίτη έφθασαν στην παλιά, από την γαλαρία που καταλήγει πλευρικά στην δωδέκατη λίμνη. Γι' αυτό και επικεντρώσαμε τις εξερευνητικές αποστολές μας σε αυτόν τον πλόκαμο, ο οποίος μπορεί να μας οδηγήσει στην νέα κοίτη του υπόγειου ποταμού. Οι προσπάθειες εισόδου από τα άκρα του συστήματος δεν μοιάζουν ελπιδοφόρες. Οι πηγές στο Πλανητέρο δεν δίνουν δυνατότητα σπηλαιοκατάδυσης γιατί οι έξοδοι του νερού έχουν μικρή διάμετρο. Στις καταβόθρες του Απανώκαμπου επιχειρήσαμε αρκετές καταβάσεις αλλά όλες σταμάτησαν σε στενώματα μπλοκαρισμένα από φερτά υλικά, κλαδιά και λάσπη. Κάποια βάραθρα κοντά στους Λούσους καταλήγουν σε υπόγειες αίθουσες αλλά χωρίς συνέχεια. Το σπήλαιο διανοίχθηκε στην επαφή φλύσχη και ασβεστόλιθου, ο οποίος στο τέλος του σπηλαίου έχει πάχος 541 μέτρα. Ο μεγάλος όγκος του πετρώματος είναι δύσκολα διαπερατός από το νερό και γι' αυτό δεν υπάρχουν σταλακτίτες στο μετά τις λίμνες στεγνό τμήμα του σπηλαίου. Αντίθετα στο λιμναίο τμήμα το μικρότερο πάχος του υπερκεί-

μενου ασβεστόλιθου κυμαίνεται από 10 έως 272 μέτρα και έχει πολλές διακλάσεις (σχισμές) από τις οποίες περνά το νερό της βροχής, το οποίο φθάνει στο σπήλαιο με την μορφή σταγονοροοής, σχηματίζοντας τους μεγάλους σταλακτίτες και τις πολύχρωμες πέτρινες κουρτίνες που κρέμονται από την οροφή.

Δύο βαραθρώδη σπήλαια που υπάρχουν στην περιοχή και εξερευνήθηκαν από την Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία δεν έχουν σύνδεση με το Σπήλαιο των Λιμνών. Πρόκειται για την "ΚΑΛΙΑΚΟΥΔΟΤΡΥΠΑ", που βρίσκεται στην περιφέρεια Λουσών, κοντά στον οικισμό Λουσίκου ή Χαμακού, και του "ΠΟΥΛΙΟΥ Η ΤΡΥΠΑ", που βρίσκεται στην περιφέρεια των Καστριών, λίγο ψηλότερα από το ξωκκλήσι του Άι-Γιώργη. Αντίθετα τα σπήλαια "ΒΑΓΕ-ΝΑΚΙΑ", που βρίσκονται στη θέση "Μαύρη Λίμνη", πρέπει να έχουν άμεση σχέση αφού από αυτά πηγάζουν νερά όταν πλημμυρίζει ο Απανώκαμπος. Κατά ορισμένους μελετητές, το σπήλαιο πιθανόν να ταυτίζεται με την *Μισάμπελο πηγή*, που κάποιοι συγγραφείς τοποθετούν στην περιοχή της Κλειτορίας και για την οποία ο **Βιτρούβιος** γράφει "*Περί σπηλαίου ρεόντων υδάτων*". Σώζεται μάλιστα λίθινη πλάκα με το ακόλουθο επίγραμμα :

"Αγρότα, σὺν ποιμναίς το μεσημβρινόν ἦν σε βαρύνῃ δίψος ἀν' εσχατίας Κλειτορος ερχόμενον, τῆς μὲν ἀπὸ κοίτης ἀρῶσαι πολλὰ, καὶ παρὰ νύμφαις υδρίας στήσον παν το σὸν αἰπολίον.

Ἀλλὰ σὺ μὴτ' ἐπὶ λουτρὰ βάλῃς χροί, μὴ σε καὶ ἀρηὴ πημῆνῃ, τέρπνης ἐντός ἔοντα μέθης.

Φεύγε δ' ἐμὴν πηγὴν μισάμπελον. Ἐνθα Μελάμπους ρουσαμένος λύσσης Προϊτίδας ἀρτεμέας πάντα καθαρόν ἐβαψεν ἀπόκρυφον, ἐντ' ἀρ' ἀπ' ἄργους οὐρέα τρηχεῖς ἠλύθεν ἀρκαδικῆς".

(Αγρότη, εάν μαζί με το κοπάδι σου ενοχλείσαι από τη ζέστη του μεσημεριού όταν περνάς από τις ακραίες περιοχές του Κλείτορα, πάρε νερό από αυτή την πηγή, που είναι τεχνητά φτιαγμένη, πλάϊ στις νύμφες του νερού μπορείς να βάλεις το κοπάδι με τις γίδες σου. Αλλά εσύ ο ίδιος μη ρίξεις από το νερό αυτό στο σώμα σου ούτε για να λουστείς μήπως και η οσμή του σε βλάψει με μια ζάλη σαν ευχάριστο μεθύσι. Καλύτερα να αποφεύγεις το νερό της πηγής μου που φέρνει απέχθεια στο κρασί. Ο μάντης Μελάμπους, που ίσως από το Άργος έφθασε στα όρη της τραχειάς Αρκαδίας, μέσα σε τούτη την πηγή

Το δάπεδο στο τέλος της σπηλιάς δύο χιλιόμετρα από την είσοδο καλύπτεται από κατάλευκες λιθωματικές λεκάνες γεμάτες καταγάλανα νερά. Έχουν σχηματισθεί επάνω σε μια κατολίσθηση που κλείνει την πορεία μας προς τα ενδότερα. Εδώ η απόθεση του ανθρακικού ασβεστίου είναι τόσο γρήγορη, που οι πέτρες που πέφτουν από την οροφή σε διάστημα ενός έτους καλύπτονται από κρυστάλλους.

έπλυνε όλα τα απόκρυφα μολύσματά τους και γιάτρεψε τις προιτίδες, σώζοντές τες από την μανία τους).

Στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης υπάρχει αγαλματίδιο από ελεφαντοστούν ύψους 13,7 εκ. του 650 έως 625 π.Χ. που απεικονίζει τις Προιτίδες να χορεύουν μισόγυμνες.

Για εμένα και την ομάδα μου η φωτογράφιση

του Σπηλαιού των Λιμνών αποτελεί μια μεγάλη πρόκληση. Κανένα σπήλαιο δεν μας δυσκόλεψε περισσότερο και σε κανένα άλλο δεν πραγματοποιήσαμε περισσότερες φωτογραφικές αποστολές. Δεκάδες βάρκες και λαστιχένιες στολές καταστράφηκαν από τους κοφτερούς κρυστάλλους. Αναγκάστηκα στο τέλος να φτιάξω ειδικές βάρκες από υλικό που χρησι-

μποιείται στα μεγάλα φουσκωτά για να αντέχουν τα σχισίματα. Τα φωτογραφικά υλικά, μηχανές και φλας, στην αρχή της κάθε λίμνης έπρεπε να βγουν από τα υδατοστεγή κουτιά, να μονταριστούν, συχνά ακροβατώντας επάνω σε λιθωματικά παραπετάσματα που δεν ήταν φαρδύτερα από μερικές δεκάδες πόντους. Συχνά πολλοί από εμάς στην προσπάθεια να φθάσουν σε κάποιο δύσκολο σημείο, για να φωτίσουν το σπήλαιο, κατέληγαν στο νερό. Μικρό το κακό, εάν δεν κρατούσαν κάποιο φλας ή φωτογραφική μηχανή. Συχνά ο επισκευαστής της ομάδας, προσπαθούσε να σώσει τα πνιγμένα φλας λύνοντάς τα μισοβυθισμένους στο νερό επάνω σε ένα στεγανό κουτί που κρατούσαν άλλοι δύο.

Πολλές φορές το σημείο από το οποίο αποφάσιζα να βγάλω την φωτογραφία βρισκόταν πολλά μέτρα ψηλότερα από τις λίμνες, σε κάποιο απομονωμένο πατάρι. Οι αναρριχητές της ομάδας αναλάμβαναν να φθάσουν ως εκεί μεταφέροντας τα βαρειά τρίποδα και τις φωτογραφικές μηχανές. Αυτές οι αναρριχήσεις στα σπήλαια είναι πολύ επικίνδυνες αφού τα υγρά και ολισθηρά τοιχώματα προσφέρουν ελάχιστα σημεία στήριξης. Τα ηλεκτρονικά φλας, στο απόλυτα υγρό περιβάλλον με τις σταγόνες να πέφτουν σαν βροχή από την οροφή και την συνεχή επαφή με τα βρεγμένα χέρια μας, συχνά αρνιόνταν να ανάψουν αναγκάζοντάς μας να τα δοκιμάζουμε δεκάδες φορές πριν την κάθε φωτογραφική λήψη.

Η συνεχής παραμονή των μελών της ομάδας για ποτέ λιγότερο από 24 ώρες στα παγωμένα νερά χωρίς να βάλουν τίποτα στο στόμα τους οδηγούσε στα όρια της υποθερμίας και κουρέλιαζε τα νεύρα. Αντιμετωπίσαμε βαθειά μέσα στη σπηλιά από ελαφρούς έως βαρειούς τραυματισμούς, ακόμη και κολικό του νεφρού. Σε τέτοιες περιπτώσεις τα φίδια από την τρύπα τα έβγαζε ο γιατρός της ομάδας εξασκώντας την ιατρική σε εξωφρενικές συνθήκες, αρκεί να θυμίσω τα αναγκαστικά περάσματα από σημεία σκεπασμένα από κοπριά νυχτεριδών, γεμάτη κλωστήρια του τετάνου.

Ίσως πιο βασανιστικό για όλους μας ήταν να διασχίσουμε τα 1.300 μέτρα του ξηρού τμήματος φορτωμένοι με 30 κιλά ο καθένας φορώντας τις λαστιχένιες σπολές, αφού δεν είχαμε την πολυτέλεια να κουβαλάμε μαζί μας άλλα

ρούχα. Το εξαντλητικό συνεχές σκαρφάλωμα στους ογκόλιθους με το κορμί σφιχτά κλεισμένο στη λαστιχένια φόρμα, ήταν πιο βασανιστικό από το κούμπι στο παγωμένο νερό. Όλοι στη θέα της πρώτης λίμνης που συναντούσαμε στην επιστροφή, έτρεχαν να βουτήξουν για να δροισιστούν θυμίζοντας την επιστροφή των Μυριών και το "Θάλατα-Θάλατα". Πάντα το γύρινα από το τέλος της σπηλιάς μέχρι την είσοδο διαρκούσε λιγότερο από το *πάνε*, αφού η σκέψη του στρωμένου με φαγητά τραπεζιού που μας περίμενε στο ξενοδοχείο, έβαζε φτερά σε όλους. Όμως οι άπειρες δοκιμασίες που μας έβαζε το σπήλαιο δεν ήταν τίποτα στην απέραντη απόλαυση που νοιώθαμε καθώς εργαζόμασταν μέσα σε ένα μαγικό υπόγειο δημιούργημα της φύσης που γέμιζε τις αισθήσεις μας με απίστευτες εναλλαγές, πέρα από κάθε επίγειο. Σίγουρα η μεγαλύτερη απόλαυση όταν βγαίναμε από τη σπηλιά, συνήθως με το πρώτο φως της ημέρας την ίδια περίπου ώρα που την προηγούμενη ξεκινούσαμε να μπορούμε, ήταν όταν βγάλαμε τις μουσκεμένες από νερό και ιδρώτα λαστιχένιες φόρμες που μετά από 24 ώρες φορεσιάς έμοιαζαν να έχουν γίνει ένα με το κορμί μας. Τα μαλακά στεγνά ρούχα έμοιαζαν με βάλσαμο στο διαλυμένο από την κούραση κορμί μας. Η φωτογράφιση του Σπηλαίου των Λιμνών, που ξεκίνησα στο 1973, κατέστησε το σπήλαιο γνωστό στο πανελλήνιο και οδήγησε στην τουριστική του αξιολόγηση το 1991. Αλλά η μεγαλύτερη αναγνώριση έγινε τον **Αύγουστο του 2005** όταν στον **Παγκόσμιο Διαγωνισμό Σπηλαιολογικής Φωτογραφίας** με συμμετοχή περισσότερων από 60 χωρών, η φωτογραφία της 12ης λίμνης με τον τίτλο "BLUE LAGOON", (στο άρθρο είναι η φωτογραφία του πρώτου σαλονιού), πήρε το **δεύτερο βραβείο** στις μεμονωμένες. Ορισμένες άλλες φωτογραφίες του σπηλαίου περιείχε η συμμετοχή μου στον Διαγωνισμό της Συνολικής Φωτογραφικής Εργασίας "PORTFOLIO" που βραβεύθηκε με το **πρώτο βραβείο**.

Το γεγονός για εμένα και την ομάδα μου, μετά από πολλά χρόνια φωτογραφικής δουλειάς στα ελληνικά σπήλαια, ήταν η μεγαλύτερη ανταμοιβή και ιδιαίτερα τα λόγια της Αυστραλέζας Προέδρου της Διεθνούς Κριτικής Επιτροπής την στιγμή της απονομής ότι "**βραβεύεται όχι μία φωτογραφική δουλειά αλλά μια τέχνη**".